

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ביצה

פרק שני

סוגיה יא: מרבה בשיעורים ביום טוב

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

© כל הזכויות שמורות למחבר

מהדורה ראשונית ללא הגהה

סוגיה יא: מרבה בשיעורים ביום טוב

רקע

בגמ' מפורש שמותר להוסיף בקדרה יותר משצריך ליום טוב. הראשונים נחלקו בהסבר הדין.

מקורות

א. גמ' יז. "תנו רבנן אין אופין מיום טוב לחברו... הלכה כרבי שמעון בן אלעזר"

ב. רא"ש סי' ט, "ת"ר אין אופין מיום טוב לשבת..."

ג. ר"ן ט: באלפס ד"ה ומיהא

רא"ה ד"ה ת"ר אין אופין מי"ט לשבת

ד. רמב"ם הל' שביתת יום טוב פ"א הל' ט-י

ה. שו"ע סי' תקג ומשנה ברורה [בעיקר: ס"ק ו-ח, י-יא, טז]

סי' תקז סע' ו ומשנה ברורה [בעיקר: ס"ק לב, לה]

רא"ה ד"ה ת"ר אין אופין מי"ט לשבת

ת"ר אין אופין מיום טוב לשבת באמת אמרו ממלאה אשה קדרה אפילו שאינה צריכה אלא לחתיכה אחת. פירוש אף על פי שהן גופין מחולקין לפי שהתבשיל יפה כשיש בו בשר מרובה. ודוקא מהאי טעמא הא לאו הכי לא, וכדאמרין המבשל לחולה אסור לבריא גזרה שמא ירבה בשבילו, ואמרינן נמי במנחות בתולש לחולה שאם דיו בחתיכה אחת והיו שתיים בעוקץ אחד אינו רשאי לתלוש שתיים אף על פי שהם בעוקץ אחד. ממלא נחתום חבית של מים אף על פי שאינו צריך אלא לקיתון אחד. בהא ודאי פשיטא שהוא כגוף אחד ממש ועדיפא משתים בעוקץ אחד. ומיהו אפילו הכי בחמין של חולה אסורין לבריא דלא פלוג רבנן אי נמי שמא ירבה בשבילו בשתי קדרות. אבל לאפות אינו אופה אלא מה שהוא צריך. ר' שמעון בן אלעזר אומר אף ממלאה אשה את התנור פת מפני שהפת יפה בזמן שהתנור מלא אמר רבא הלכה כרבי שמעון. ומיהו מסתברא במתכוין בכך הא לאו הכי אסור.

הסבר הסוגיה

ממלאה אשה כל הקדרה בשר אף על פי שאינה צריכה אלא לחתיכה אחת ממלא נחתום חבית של מים אף על פי שאינו צריך אלא לקיתון אחד. [ברייתא יז.]

מותר לבשל ביום טוב לצורך היום ואסור לבשל ליום חול. הברייתא אומרת שהאיסור לבשל ליום חול הוא רק כשמבשל בשתי קדרות, אבל הוספת בשר לאותה קדרה לצורך חול, מותרת. הברייתא מגבילה דין זה להוספת בשר לקדרה והוספת מים לחבית, אבל הוספת פת לתנור אסורה. כשיש מעשה אחד, המעשה מוגדר כמלאכת אוכל נפש המותר ביום טוב, ואין איסור להרבות בשיעור המעשה. כשעושה שני מעשים שונים, המעשה הראשון מוגדר

כמלאכת אוכל נפש, והשני מוגדר כבישול ביום טוב לצורך חול. רבי שמעון בן אלעזר מתיר אף הוספת פת לתנור, מפני שהפת נאפת יפה בזמן שהתנור מלא, והוספת הפת משמשת לצורך אוכל נפש.

הראשונים מקשים מדוע מותר להרבות בשיעור המלאכה והרי מדוייק מהגמ' במנחות [סד.] שאסור בשבת לקצוץ לחולה הזקוק לשתי גרוגרות ענף שיש בו שלש גרוגרות, אף שהוא עושה מעשה אחד בלבד?

הרשב"א [ד"ה ממלא. מובא בר"ן ט: באלפס ד"ה ומיהא] מתרץ שהאיסור להרבות בשיעורים מדרבנן, בשבת אסרו חכמים, וביום טוב לא אסרו.

הר"ן [שם] חולק עליו, ולדעתו אסור מהתורה להרבות בשיעורים. הוא מחלק בין יום טוב לבין שבת, שבת דחוייה אצל פיקוח נפש, ולכן אסור להרבות בשיעורים, מלאכת אוכל נפש הותרה ביום טוב, ולכן מותר להרבות בשיעורים.

הרא"ה [ד"ה ת"ר אין אופיין] חולק על שניהם, ולדעתו יש חילוק בין הוספת מים לבין הוספת חתיכות בשר. כל המים שבקדרה יחידה אחת, ואין איסור להרבות בשיעורם, כל חתיכת בשר יחידה בפני עצמה, ואסור מהתורה להרבות בשיעורה. הברייתא מתירה למלא את הקדרה חתיכות בשר רק מפני שהתבשיל יפה בזמן שהבשר מרובה. לדעת הרא"ה מותר למלא את הקדרה בשר רק כשמתכוון לשפר את התבשיל, אבל אם מתכוון לחול, אסור.

כל הראשונים מודים שאיסור מלאכה בשבת וביום טוב אינו נקבע על פי הכמות אלא על פי המעשה. המחלוקת ביניהם האם הוספת כמות לצורך דבר האסור בשבת וביום טוב מגדירה את המעשה כמעשה כפול הכולל בתוכו גם מלאכה מותרת וגם מלאכה אסורה. במילים אחרות: הקוצץ ענף שיש בו שתי גרוגרות לצורך חולה הזקוק לגרוגרת אחת בלבד, האם הוא עושה מעשה אחד של קציצה, והמעשה מותר, שהרי יש לו חולה שיש בו סכנה, או שהוא עושה שני מעשים, קציצת גרוגרת אחת מותרת, והקציצה השנייה אסורה.

הרשב"א סובר שהגדלת השיעור אינה מגדירה את המעשה כמעשה כפול, וכיוון שהמעשה מותר, שהרי הוא נעשה לצורך פיקוח נפש, הגדלת השיעור מותרת מהתורה. הר"ן מחלק בין מלאכה שהותרה לבין מלאכה דחוייה. מלאכת אוכל נפש הותרה, וכיוון שהמעשה מותר, הגדלת השיעור אינה אוסרת. מלאכת פיקוח נפש אינה מלאכה מותרת, אלא ששבת דחוייה אצל פיקוח נפש, זאת אומרת שהתורה התירה לעשות מלאכה אסורה לצורך הצלת נפשות. כיוון שהמעשה מוגדר כמעשה אסור, והיתרו הוא רק מפאת תוצאתו המצילה נפשות, הגדלת השיעור מגדירה את המעשה כמעשה שאינו מציל נפשות, האסור מהתורה. הרא"ה סובר שאין חילוק בין שבת לבין יום טוב, אלא יש חילוק בין מים המהוים יחידה אחת, לבין בשר שכל חתיכה מהוה יחידה בפני עצמה. מים מהוים יחידה אחת, והוספת מים אינה מגדירה את המעשה כמעשה כפול. כל חתיכת בשר מהוה יחידה בפני עצמה, והוספת חתיכות בשר מגדירה את המעשה כמעשה כפול, הוא מבשל מספר חתיכות לצורך יום טוב, ומעשה זה מותר לכתחילה, והוא מבשל מספר חתיכות לצורך חול, ומעשה זה אסור מהתורה.

סיכום

נחלקו הראשונים בגדר ריבוי בשיעורים בשבת וביום טוב:
 הרשב"א סובר שריבוי בשיעורים מותר מהתורה גם בשבת וגם ביום טוב.
 הר"ן סובר שריבוי בשיעורים ביום טוב מותר, שהרי מעשה המלאכה הותר, ואסור בשבת
 כיוון שמעשה המלאכה רק נדחה מפני פיקוח נפש.
 הרא"ה סובר שריבוי בשיעורים בגוף אחד [מים] מותר, ובגופים מחולקים [חתיכות בשר]
 אסור.
 לדעת הרשב"א והר"ן מותר ביום טוב למלא את הקדרה בשר, אף כשכוונתו לצורך חול,
 לדעת הרא"ה מותר רק כשכוונתו שתוספת הבשר תשפר את התבשיל.

הלכה

השו"ע [סי' תקג סע' א] פוסק שמותר למלא את הקדרה אף על פי שצריכים ביום טוב
 לחתיכה אחת בלבד. הוא [סי' תקז סע' ו] פוסק שההיתר למלא את התנור בפת שאינו צריך לה
 ליום טוב הוא רק בתנורים שלהם שהם קטנים, ומילוי התנור מונע התפשטות החום, והפת
 נאפת יפה.

המשנה ברורה [סק"ה] מבאר שאנו פוסקים שבקדרה אין איסור להרבות בשיעורים,
 ושמיילוי הקדרה יפה לבשר. לפיכך מותר להוסיף חתיכות בשר וירקות לפני שהקדרה הונחה
 על גבי האש, אף שמוסיף רק לצורך חול. לאחר שהקדרה הונחה על גבי האש מותר להוסיף
 חתיכות בשר, שהוספת הבשר משפרת את הבישול, ואין להוסיף בתבשילי ירקות וכדומה,
 שריבוי כמותם אינו משפר את התבשיל. בפת אין דין של ריבוי בשיעורים, שהרי כל פת
 נאפת בפני עצמה, ולכן מותר רק כשמיילוי התנור משפר את האפיה.